

Rapport der Commissie tot het herzien der kustverdediging, ingesteld bij Koninklijk besluit van 3 Junij 1864, n°. 63.
Verslagen omtrent de uitvoering der wet houdende opheffing der slavernij op de West-Indische eilanden.
Verslag van den staat der Hooge-, Middelbare en Lagere scholen over 1861/1862.
 (Verslagen der Commissien tot onderzoek.)

gesloten. heeft de Commissie, daarmede belast (1), de aandacht gevestigd op het gemis in dat verdrag van de bepaling, in andere tractaten van dien aard voorkomende, dat de consulaire ambtenaren beschouwd worden als handelsagenten, ter bescherming van den handel van hunne landgenooten in de havens van hun consulaire ressort. Dezelfde aanmerking geldt ook deze overeenkomst, en ofschoon nu daarin, even als in het met Zwitserland gesloten verdrag, door het voorschrift der eerste zinsnede van art. 4, in verband ook met het slot der eerste zinsnede van art. 1, het karakter van consulaire ambtenaren duidelijk genoeg wordt uitgedrukt, is uwe Commissie nogtans met hare voorgangster (2) van oordeel, dat meer uitdrukkelijke vooropzetting van het beginsel, dat consulaire ambtenaren zijn handelsagenten, de voorkeur verdient.

In het eerste lid van art. 8 worden de daár bedoelde vrijdommen toegekend niet alleen aan consuls-generaal, consuls en vice-consuls, maar ook aan consulaire agenten, terwijl de voorwaarde van wederkeerigheid, waarvan die toekenning afhankelijk is, alleen slaat op consuls-generaal, consuls en vice-consuls. Die vrijdommen worden dus aan Beijersche consulaire agenten in onze overzeesche bezittingen verzekerd, ook al zouden Nederlandsche consulaire agenten, mogten deze in Beijeren gevestigd zijn, in dat Rijk van gelijke vrijdommen verstoken zijn. Nu is het waar, dat in Beijeren geene Nederlandsche consulaire agenten gevestigd zijn, maar de mogelijkheid van vestiging van zulke ambtenaren is niet uitgesloten, en het verdient bovendien opmerking, dat niet alleen dit tractaat, maar ook andere soortgelijke overeenkomsten tot de bedenking aanleiding geven. Opheldering derhalve schijnt hier wenschelijk.

De ratificatie, voor zooverre den Koning der Nederlanden betreft, heeft ten behoorlijken tijde plaats gehad. De ratificatie door den Koning van Beijeren en de uitwisseling der acten van bekrachtiging hebben plaats gehad na het verstrijken van den bij art. 10 bepaalden termijn. Uwe Commissie vertrouwt, dat van die vertraging behoorlijk zal zijn melding gemaakt in het proces-verbaal der uitwisseling.

Uwe Commissie heeft de eer voor te stellen, dat de Kamer besluite een afschrift van dit verslag toe te zenden aan den Minister van Buitenlandsche Zaken, met uitnoodiging om aan de Kamer te willen geven de opheldering, omtrent art. 8 der overeenkomst hierboven verlangd.

Aldus vastgesteld bij de Commissie, den 14den November 1865.

GODEFROU.
 VAN MULKEN.
 DIRKS.
 VAN BEYMA THOE KINGMA.
 VAN ECK.

[19. 4.]

VERSLAG DER COMMISSIE tot onderzoek van het rapport der Commissie tot het herzien der Kustverdediging, ingesteld bij Koninklijk besluit van 3 Junij 1864, n°. 63; uitgebragt in de zitting van den 7den December 1865.

In handen van de door deze Vergadering benoemde Commissie werd gesteld het Rapport der Commissie tot het herzien der Kustverdediging, ingesteld bij Koninklijk besluit van 3 Junij 1864, n°. 63.

De Commissie heeft dit rapport aandachtig overwogen en neemt de vrijheid voor te stellen, het voor kennisgeving aan te nemen, met dankbetuiging aan de Ministers van Marine en van Oorlog voor de toezending.

Aldus vastgesteld bij de Commissie, den 6den December 1865.

VAN SWIETEN.
 TAETS VAN AMERONGEN.
 DE BIEBERSTEIN.
 VAN KERKWILK.
 LYCKLAMA A NYEHOLT.

[22 en 33. 1.]

VERSLAG DER COMMISSIE belast tot onderzoek der verslagen:

- a. omtrent de uitvoering der wet houdende opheffing der slavernij op de eilanden Curaçao, Bonaire, Aruba, St. Eustatius, Saba en St. Martin;
- b. omtrent de uitvoering dierzelfde wet in de kolonie Suriname.

(De Regeringsverslagen zijn gedrukt onder n°. CXLIX der zitting 1863—1864 en n°. XLVI der zitting 1864—1865.)

In handen van uwe Commissie werden door uwe Vergadering gesteld:

a. het verslag omtrent de uitvoering der wet houdende opheffing van de slavernij op Curaçao en de overige West-Indische eilanden, gedagteekend Curaçao, den 10den Mei 1864, hetwelk bij missive van den Minister van Kolonien van 22 Junij 1864 aan de Tweede Kamer werd medegedeeld;

b. het verslag omtrent de uitvoering dierzelfde wet in de kolonie Suriname, loopende tot 31 December 1863, bij missive van den Minister van Kolonien van 26 September 1864 aan de Kamer ingezonden.

Geen van deze zeer belangrijke verslagen heeft aan uwe Commissie stof tot eenige bijzondere opmerking geleverd.

Met levendig genoegen meent zij er op te moeten wijzen, hoe de gewichtige maatregel der emancipatie in onze West-Indische kolonien zonder eenigen schok ter uitvoering is gebragt, hetgeen ongetwijfeld het bewijs oplevert van de deugdzaamheid der maatregelen van voorzorg, door de besturen in de kolonien genomen.

De gouverneurs wijzen in hunne verslagen op de gevolgen, welke voor die kolonien van den grooten maatregel te wachten zijn, en op die welke zich al dadelijk hebben doen gevoelen. Het spreekt van zelf, dat een maatregel, in de koloniale maatschappij zóó diep ingrijpend als de emancipatie der slaven, hier en daar torend moest werken; dat de vestiging dier maatschappij, op een zoo aanmerkelijk verbeterden grondslag, niet zonder eenige wrijving kon plaats hebben. Vooral het verslag omtrent de uitvoering van den maatregel in Suriname is daarom hoogst belangwekkend, omdat het getuigt van de zorg van het bestuur om den gang der zaken, zooveel in zijn vermogen is, doeltreffend te besturen, botsingen te voorkomen en wrijving te verminderen.

Het gevolg dier pogingen kan eerst in de toekomst blijken: — volgende opgaven nopens den toestand van West-Indie zullen verder licht daarover kunnen verspreiden.

Uwe Commissie meent zich te mogen bepalen bij het voorstel, om beide verslagen voor kennisgeving aan te nemen.

October 1865.

DIRKS.
 VAN DER LINDEN.
 VAN BOSSE.
 KIEN.
 KERSTENS.

[25. 1.]

VERSLAG DER COMMISSIE tot onderzoek van het verslag omtrent den staat der hooge-, middelbare en lagere scholen over 1861/1862, uitgebragt in de zitting van den 1sten December 1865.

[Het Regeringsverslag is gedrukt onder n°. LXXXIX der zitting 1863—1864.]

De Commissie, in wier handen is gesteld het Regeringsverslag omtrent den staat der hooge-, middelbare en lagere scholen over

(1) Zie haar verslag, gedrukte stukken 1862/3 CXIV, n°. 3.

(2) Zie haar verslag, gedrukte stukken 1863/4, LXXVII, n°. 3, bl. 4.

Verslag van den staat der Hooge-, Middelbare en Lagere scholen over 1861/1862.

(Verslag der Commissie tot onderzoek.)

1861/1862, heeft de eer den uitslag van haar onderzoek bij dit rapport aan de Kamer te onderwerpen.

De arbeid der Commissie werd vertraagd doordat zij, wegens het verlies van eenige harer leden, meer dan eens moest aangevuld worden, hetgeen de reeds verrigte taak gedeeltelijk ongedaan maakte. Men herinnere zich, hoe de heer GROEN VAN PRINSTERER, destijds afgevaardigde uit Arnhem, door het nemen van zijn ontslag, en een ander verdienstelijk lid, de heer VAN HEEMSTRA, afgevaardigde uit Middelburg, door overlijden, haar ontvielen.

Reeds dadelijk stelde de Commissie zich de vraag, of men de taak meer in 't breede opzetten, dan wel een zeer beknopt verslag uitbrengen zou. Men besloot tot het laatste.

Ingevolge den wensch der Kamer, dat men om de drie jaren een algemeen overzicht der ontwikkeling van het schoolwezen van wege de Regering mogt ontvangen, welk driejarig tijdvak eerst met 1 Januarij 1862 aanvangen moest, en de berigten omtrent den staat der scholen gedurende de tusschenjaren meer beknopt zouden worden zamengevat, heeft de Regering in het onderhavig verslag wel veel *statistische bijzonderheden* opgegeven, doch over het algemeen hare beschouwingen bekort.

De Commissie, zich op datzelfde standpunt plaatsende, meende daarom meer uitvoerige *gedachtenwisseling* te mogen achterwege laten en zich te kunnen bepalen tot het aanstippen van enkele statistische gegevens en van eenige zeer belangrijke punten, waaromtrent minder verschil van meening bestaat.

Met genoegen zag de Commissie, dat het tijdstip der inzending van het Regeringsverslag eenige maanden werd vervroegd. Men herinnert zich, hoe telkens uit den boezem der Kamer stemmen opgingen, om de Regering tot eene vervroegde inzending te bewegen, opdat de *actualiteit*, althans niet te zeer, zou voorbijgezien worden.

Dat de mededeeling door de Regering van eigen zelfstandig oordeel over den toestand van het onderwijs over 't algemeen in dit verslag wordt gemist, behoeft geen betoog.

Nu men echter een algemeen aperçu om de drie jaren heeft toegezegd, schijnt het zaak te wachten, in hoe verre de Regering zich ook in dezen de wenken der Kamer ten nutte maken zal.

Wat eindelijk de volledigheid van het verslag aangaat, drukt deze Commissie, even als de vorige, hare tevredenheid uit over het voortdurend streven der Regering om in een statistisch opzicht hare verslagen telken jare belangrijker te maken.

HOOGESCHOLEN.

Ook deze Commissie heeft met de meeste belangstelling kennis genomen van de onderhavige rubriek.

Ook zij wil »geene omkeering, geen *radicale* hervorming onzer hoogeschole, maar verbetering en versterking naar den eisch der veelzijdige ontwikkeling, kenmerken van onzen tijd.» En wie betwijfelt, of verbetering, versterking van ons hooger onderwijs noodig zij?

Om nu te zwijgen van de *onvoldoende voorbereiding* der studenten, waarin of door wederinvoering van een Staatsexamen als dat van 1845, of door het houden van aantekening der inrigtingen en onderwijzers bij wie deze kwalijk voorbereide kweekelingen ter schole gingen, of door een anderen *afdoenden* maatregel moet voorzien worden; om te zwijgen van de collegien en dispuutcollegien, die ook dit jaar weder niet gehouden werden, als daar waren: het collegie over de encyclopaedie van het regt, de geschiedenis van het Romeinsche regt en het handelsregt te Leiden; het collegie over de patristiek, over de ethica, over het Arabisch en Syrisch, over het midden-Nederlandsch, over de paedagogiek te Groningen (bij gebrek van belangstelling der studenten) enz. enz., — wie ontkent, dat Staatsregt en administratief regt, ook blijkens dit verslag, of niet, of slechts op onvoldoende wijze aan onze hoogeschole worden gedoceerd; wie ontkent, dat het geneeskundig onderrigt, hygiëne enz. (verbandleer dit jaar te Leiden niet gegeven, noch ophthalmoskopie en behandeling van krankzinnigen te Utrecht, noch meer dan één collegie over verloskunde te Groningen) ook bij het onvoldoende der hulpmiddelen zeer veel te wenschen overlaat; wie ontkent, dat, nu door de nieuwe geneeskundige wetgeving de verhouding tusschen het universitair geneeskundig onderwijs en dat der klinische scholen zoo zeer is veranderd, juist de hoogeschole versterking behoeven, wilmen deze instellingen, eenmaal den roem van ons land, niet aan een wissel, zij het langzamen ondergang, prijs geven.

De ijver der hoogleraren moge dan geprezen, de ijver der studenten voldoende genoemd (verslag bl. 6) en het gedrag dezer laatsten als allezins prijzenswaardig gekarakteriseerd worden, zij

zullen het gemis van beschikbare middelen, het ontoereikende van het onderwijzend personeel, van leerstoelen, niet vergoeden, noch verdere kwijning, die tot ondergang leidt, voorkomen.

Uwe Commissie was dan ook eenstemmig van oordeel dat spoedige voorziening in de aangewezen leemten, maar vooral wettelijke regeling van het hooger onderwijs dringend noodzakelijk is. Als eene niet onbelangrijke bijzonderheid stipt de Commissie nog aan, dat het getal der te Leiden studerende met 13, dat der studenten te Utrecht met 26 en dat der studenten te Groningen met 17 verminderde.

Niet minder wordt de behoefte aan wettelijke regeling bij de latijnsche scholen en gymnasien gevoeld.

Kan de Commissie wel iets anders doen, dan de oude klacht over den kwijnenden toestand dier instellingen herhalen? Het verslag over 1861/62 geeft 33 latijnsche scholen en 30 gymnasien met 253 onderwijzers en 1838 leerlingen aan. Van de 253 onderwijzers waren 112 doctoren en 11 kandidaten in de letteren, 9 doctoren en 3 kandidaten in de wis- en natuurkunde, 8 hadden den eersten en 50 den tweeden onderwijzersrang. Onder de laatstgenoemden waren er ook, die eene na 1857 verkregen acte van bekwaamheid als hoofdonderwijzer bezaten, terwijl de meesten tevens bevoegd waren onderwijs in levende talen, of in wis- en natuurkunde te geven; 40 hadden alleen toelating voor een of meer dezer vakken; 20 hadden noch graad, noch acte. Daaronder waren 2 kandidaten in de godgeleerdheid, 1 meester in de regten, 3 onderwijzers in het rekenen en 1 onderwijzer in het schoonschrijven.

Van de 1838 leerlingen behoorden er 1132 tot de eerste en 612 tot de tweede afdeeling; terwijl de aan vijf inrigtingen verbonden voorbereidende klassen 94 leerlingen telden.

Zestien dezer instellingen telden minder dan 10 leerlingen. Op enkele daalde het cijfer tot 3 of 4! Doch genoeg. Was reeds in het tijdvak, waarover het verslag loopt, voorziening noodzakelijk, hoe veel te meer nu, nadat de wet, regelende het middelbaar onderwijs, de tweede afdeeling der gymnasien in haren werkring heeft opgenomen, en wat er van deze instellingen overbleef, meer dan ooit in het onzekere zweeft. (*)

Met genoegen constateert de Commissie dat, zoo men afgaat op het verslag, de staat van het onderwijs bij de *Koninklijke Militaire Akademie* te Breda, *het instructie-bataillon, den wetenschappelijken cursus bij de corpsen en aan de scholen bij de corpsen* zeer voldoende, ja, wat deze laatste betreft, allergeunstigst mag heeten.

Zij heeft de eer voor de bijzonderheden naar het Regeringsverslag zelf te verwijzen.

LAGER ONDERWIJS.

Voor al omtrent dit gedeelte van het verslag onthoudt de Commissie zich van beschouwingen, die om redenen, in den aanvang van dit rapport vermeld, hier ter plaatse veilig kunnen gemist worden.

Noch over de toepassing van de artt. 23 of 33 der schoolwet, noch over de vraag, of het openbaar dan wel het bijzonder onderwijs in abstracto verkieslijker zij, noch over andere soortgelijke quaestien, telkens besproken, quaestien, die men te regt altijd *oud* en altijd *nieuw* zou kunnen noemen, trad de Commissie in gedachtenwisseling. Zelfs wilde zij de voorliefde voor eenige soort van onderwijs, die in het Regeringsverslag mogt doorstralen, niet onsterker, noch wederom terugkomen op den wensch, dat de Regeringsgedachte, die de gegevens zamenvatte, die de uitkomsten van het ééne jaar aan die van het andere vastknoopte, die zelve met oordeel gebruik make van de bouwstoffen van elders voor de zamenstelling der verslagen geleverd, — zich meer dan tot nog toe in het algemeen verslag doe gevoelen. Met voorbehoud der individuele opinien harer leden, stipt de Commissie slechts enkele statistische opgaven aan, als bijdrage tot de kennis van den feitelijken toestand.

Scholen. Bij het einde van het jaar 1861 telde men 3574 scholen voor gewoon en meer uitgebreid lager onderwijs, waaronder 2501 openbare en 1073 bijzondere: onder deze laatste de gesubsidieerde medegerekend. In vergelijking met het jaar 1860

(*) Zal de aandrang der Commissie op spoedige wettelijke regeling gehoor vinden? Zoo men de Memorie van Beantwoording op hoofdstuk V der begroeting voor 1866 raadpleegt, luidt het antwoord niet bemoedigend: »Onderscheidene gymnasien zullen ten gevolge der beweging op het gebied van het middelbaar onderwijs, zoo als wenschelijk is, te niet gaan. Tusschenkomst der Regering of van de wetgevende magt ware dus ontijdig. Voor het oogenblik schijnt men zich te moeten bepalen tot leiden, toezien en afwachten. Veel dat gebrek is zal nu van zelf te regt komen.»

Verlag van den staat der Hooge-, Middelbare en Lagere scholen over 1862/1863.

(Verslag der Commissie tot onderzoek.)

vindt men eene vermeerdering met 11 openbare en 39 gesubsidieerde bijzondere scholen, terwijl het getal der niet-gesubsidieerde bijzondere met 15 verminderde. In 't geheel bedroeg het getal der lagere scholen 35 meer.

Onderwijzend personeel.

Op het einde van 1861 was het getal hoofdonderwijzers 3121, dus met 26 sedert 1860 geaccresseerd. Het getal hoofdonderwijzeressen bedroeg 418, dus 10 meer; 123 hulponderwijzers, 41 hulp-onderwijzeressen en 436 mannelijke kweekelingen telde men meer, 4 vrouwelijke kweekelingen minder dan in 1860.

De bekwaamheid, de ijver en het gedrag der onderwijzers worden over 't algemeen geroemd. Onderscheidene bejaarden, minder voor hun vak geschikt werden door jeugdigeren vervangen. Ook aan den ijver der kweekelingen zwaait men lof toe.

Schoolbezoek.

Het verslag omtrent het bezoek der dagschool in Januarij 1861 toont eene vermindering van 11 569 leerlingen aan, welke vermindering echter bepaalde oorzaken had en van zeer tijdelijken aard was. De strenge winter van 1861, ziekten en de watersnood in Gelderland hebben tot dat lage cijfer medegewerkt.

Het cijfer der schoolbevolking in Julij 1861 levert een gunstig verschil (5719 voor de dagschool en 1965 voor de dag- en avondscholen te zamen) in vergelijking met datzelfde tijdstip in 1860 op.

Op elk 100tal leerlingen, die in Januarij 1861 de dagschool bezochten, behoorden 78 tot de openbare en 22 tot de bijzondere school.

Kosteloos onderwijs.

Het getal der kosteloos onderwezenen onderging op de bijzondere scholen eene vermindering van 1499. Daarentegen (zegt het Regeringsverslag) heeft de definitive regeling van het lager onderwijs eene buitengewone toename der kosteloos onderwezenen op de openbare scholen ten gevolge gehad. Het verschil met 1860 bedraagt een cijfer van 51 771 kinderen.

Omvang en toestand van het lager onderwijs.

Het verslag wijst, wat den algemeenen toestand betreft, op een langzamen vooruitgang. Ging het onderwijs in enkele streken, zoo als in sommige districten van Gelderland, achteruit, dan was dat het gevolg van eene geheel tijdelijke oorzaak. Duidde het cijfer der schoolbevolking in Januarij eene sterke vermindering aan, dit cijfer is geenszins als normaal te beschouwen. Overigens was het schoolverzuim — eene kwaal, waartegen tot dusverre vruchteloos een geneesmiddel werd gezocht — grootendeels oorzaak, dat het aanleeren van gepaste en nuttige kundigheden en de ontwikkeling van de verstandelijke vermogens der kinderen ook in 1861 niet die hoogte bereikten, welke wenschelijk was te achten.

Kosten van het openbaar lager onderwijs.

Terwijl het Rijk in 1861 ten behoeve van het lager onderwijs met inbegrip van de kosten voor de opleiding van onderwijzers ongeveer f 426 000 besteedde, klommen de uitgaven der gemeenten daarvoor tot f 2 930 491, na aftrek der inkomsten ad f 908 224.

De inkomsten bestonden in:

opbrengst der schoolgelden.	f	623 586
» van bijzondere fondsen		65 324
bijdragen van andere gemeenten.		18 470
subsidien krachtens art. 36 der wet		199 842
andere subsidien van de provincie.		1 000

Over den invloed van kosteloos onderwijs op het schoolbezoek blijft groot verschil van meening heerschen.

In § 3 van het Regeringsverslag wordt de gevolgtrekking gemaakt, dat vooral de kosteloos onderwezenen zich minder aan schoolverzuim schuldig maakten. Volgens het gevoelen van sommige inspecteurs neemt door het kosteloos onderwijs wel het gemiddeld getal schoolgaande kinderen toe, geenszins echter het geregeld schoolgaan. Men schijnt, volgens hen, te weinig prijs te stellen op hetgeen men kosteloos ontvangt.

Volgens anderen was het schoolverzuim het sterkst bij de kinderen van die ouders, welke, zonder juist behoefte te zijn, het schoolgeld met moeite opbrengen.

In 1861 werd in 238 gemeenten geen schoolgeld geheven. Onder deze gemeenten waren er 41, waar gelegenheid tot bijzonder onderwijs bestond.

Het totaal bedrag der op de openbare scholen geheven schoolgelden (die ten voordeele der onderwijzers daarbij geteld) was f 649 956, dus eene vermindering van f 226 556, grootendeels (zegt het verslag) het gevolg der ruimere toepassing van kosteloos onderwijs.

De Commissie meent met dit kort overzicht te kunnen volstaan, terwijl ze voor den toestand der schoollocalen en schoolmeubelen, de opleiding van onderwijzers, het verder voortgezet onderwijs in levende talen, wis- en natuurkunde, het onderwijs in de gevangnissen en de bewaarscholen, naar het verslag zelf verwijst.

Meer in 't bijzonder vestigt zij de aandacht, op hetgeen over het toezigt op het lager onderwijs wordt gezegd, waaruit men met genoegen de zucht bespeurt, om dat toezigt steeds te verbeteren, de statistiek van het schoolwezen zooveel mogelijk in nauwkeurigheid te doen winnen en de vergaderingen der inspecteurs de vruchten te doen dragen, die men er, bij eene goede leiding der Regering en eene behoorlijke publiciteit, benevens eene goede praktische rigting der adviezen, van verwachten mag.

Uwe Commissie heeft de eer voor te stellen, dat dit rapport worde gedrukt, rondgedeeld en bij afschrift gezonden aan den heer Minister van Binnenlandsche Zaken.

Aldus vastgesteld bij de Commissie, in dato 29 November 1865.

HEYDENRIJCK.
HEEMSKERK Bz.
DE BRAUW.
KAPPEYNE VAN DE COPPELLO.

[26. 1.]

VERSLAG DER COMMISSIE tot onderzoek van het verslag omtrent den staat der hooge-, middelbare en lagere scholen over 1862—1863; uitgebragt in de zitting van den 12den December 1865.

[Het Regeringsverslag is gedrukt onder n°. LX der zitting 1864—1865.]

Het jaarlijksch Regeringsverslag omtrent den staat der hooge-, middelbare en lagere scholen, bij art. 194 der Grondwet voorgeschreven, werd, voor zoover betreft het jaar 1862—63, onder dagteekening van den 31sten October 1864 aan de Staten-Generaal aangeboden, en bij besluit der Tweede Kamer van 10 November 1864 in handen van de ondergeteekenden gesteld ten fine van rapport.

Zij hebben de eer zich bij dit verslag van die taak te kwijten. Alvorens in een onderzoek te treden van de bijzondere deelen van het Regeringsverslag, meent uwe Commissie ook thans weder eenige algemeene opmerkingen te moeten vooropzenden. Het valt niet te ontkennen dat die opmerkingen veelal overeenkomen met hetgeen sedert verscheidene jaren van wege deze Vergadering onder de aandacht der Regering is gebragt; maar juist de belangrijkheid van het opgemerkte, en het onverhoord blijven der klacht, maken het ons ten pligt het ook vaak gezegde nogmaals met den meesten aandrang te herhalen.

Vooraf echter mogen wij niet nalaten hulde te brengen aan het streven der Regering om steeds meer volledigheid aan haar verslag te geven. Zoo wordt de mededeeling aangaande het onderwijs bij de land- en zeemagt vermeerderd met twee paragrafen: eene die handelt over de bij Koninklijk besluit van 11 Mei 1862 opgerigte *artillerie-instructie-compagnie* te Schoonhoven, en eene betreffende de *opleiding van kadets bij het corps mariniers te Amsterdam*, sedert 1860 voor 't eerst begonnen. Buitendien troffen wij in dit verslag voor het eerst aan eene zeer uitvoerige paragraaf, behelzende zeer belangrijke statistische mededeelingen omtrent het